

Oponentský posudek disertační práce

Vedoucí práce: PhDr. Jan Pargač, CSc.

Hanzlíčková, Helena, *Tradiční role a perspektiva instituce orientálního tržiště*. Praha: UK FF, 2015, 277 stran vč. příloh.

Disertační práce Heleny Hanzlíčkové se zakládá na opakovaném střednědobém až dlouhodobém terénním výzkumu především na tržištích v syrském Damašku, méně pak v Dubaji ve Spojených arabských emirátech. Jelikož je práce poměrně rozsáhlá, zaměřím se v posudku pouze na pasáže, které považuji za problematičtější nebo nedostatečně reflektované.

Především práce je poměrně široce strukturována, resp. je rozdělena do zbytečně velkého množství kapitol. Tak například metodologická část se objevuje v první a páté kapitole. Součástí té první jsou rovněž teoretická východiska, která se pak průběžně objevují v dalších kapitolách. Není proto úplně jednoduché orientovat se v tom, s jakými hlavními teoretickými koncepty autorka pracuje. Ty jsou zřejmě nejostřeji definovány ve 3. kapitole (s. 19-23), kde jsou charakterizovány různé přístupy ke studiu bázaru (např. Hayekovo definování trhu, Geertzovo pojetí bázaru nebo charakterizování teheránského bázaru podle Keshavarziana atd.). Domnívám se však, že teoretický nástin měl být součástí jediné rozsáhlejší kapitoly, zároveň by práci zpřehlednilo zřetelnější oddělení teoretických přístupů, metodologie, empirické (etnografické) a analyticko-interpretací části.

V názvu a poté na mnoha místech textu se často používá výrazu „Orient“, „orientální“ apod. V poznámce 5 je sice definován pojem *Orient*, ale pouze jako relativně teritoriální konstrukt, nikoli jako určitá kulturní, duchovní či psychologická idea brilantně analyzovaná Edwardem Saidem v jeho dnes již klasické práci *Orientalismus*. Je-li práce založena na pozorování „instituce orientálního tržiště“, očekával bych přinejmenším odkaz na tuto práci, ale spíše její bližší využití pro pochopení konceptu orientálního tržiště. V úvodní kapitole (s. 8-12) je naznačen cíl práce: „postížení tradiční úlohy a charakteru orientálního arabského tržiště v rámci ekonomického života společnosti Blízkého východu v plné šíři...“ (s. 8). Nenašel jsem ovšem vymezení „areálu“ Blízkého východu a jeho ekonomického života. Pomineme-li jistou etnocentričnost takového pojmenování, je zapotřebí uvést, že oblast má jakési své jádro (užší vymezení), kam patří i Sýrie, a další území, která toto jádro přesahují a kam patří i Dubaj (Spojené arabské emiráty). Podobně na str. 16 se objevují pojmy „Middle East“ (v citaci z práce S. Coona) a dále pojmy Blízký (Přední) východ bez podrobnější diferenciaci nebo definičního vysvětlení. Jako jistý oxymoron působí pak věta: „Obchodníci v Damašku existují na okraji globálního kapitalismu, ale jsou silně zapojeni do mezinárodního obchodu...“ (s. 9).

Druhou kapitolu – *Tržní mechanismus* (s. 13-18) – lze považovat za exkurz do historie bázaru. Aby byl tento exkurz relativně úplný, chybí mně zřetelnější zachycení období před Mohamedem a po něm, z poznámky 40 (s. 17) není patrné, o jaké období se jedná. Myslím, že není rovněž dostatečně reflektován význam karavanních stezek a jejich význam pro obchodování a rozšiřování islámu například do oblasti Mali nebo na východoafrické pobřeží, kam se Arabové dostávali již v předislámském období. V této souvislosti měly být alespoň zmíněny či spíše pečlivěji využity například práce Fernanda Braudela.

Problematická je rovněž 4. kapitola – *Bázárová mentalita* (s. 24-27). V kapitole nalezneme sice řadu zajímavých odkazů a citátů, nicméně celkově se zdá, že o mentalitě není, jeví se spíše jako pokračování charakteristiky bázaru. Jak chápe autorka mentalitu? Jak pojímá nebo definuje

„orientální mentalitu“, je-li pojem „orientální“ neustále používán? Co rozumí bázárovou mentalitou? atd.

Po úvodním představení bázáru a různých výzkumech k němu se vztahujících se najednou objevuje 5. kapitola – *Metodologie výzkumu* (s. 28-39). Tady je zapotřebí ocenit poměrně dlouhý autorčin pobyt v terénu a navázání kontaktů s více než stovkou respondentů (informátorů), s nimiž byly uskutečněny částečně strukturované rozhovory. Jedním z hlavních opěrných bodů výzkumu byla etnografická metoda (zúčastněné pozorování) spočívající v mnohaměsíčním každodenním docházení a pobytu na sůqu (s. 38). Nicméně je do značné míry nepochopitelné, proč je do této kapitoly vsunuta podkapitolka o ekonomických podmínkách v Sýrii, aby po ní následovaly pasáže o „sekundárním výzkumném materiálu“.

Z hlediska autorčiny výzkumné perspektivy se mně jeví jako důležitá 8. kapitola – *Prostorová a časová dimenze bázáru* (s. 66-79). Počínaje touto kapitolou (předcházející 7. kapitola je podrobným popisem či soupisem dvanácti damašských sůqu) také více začíná vlastní etnografické pozorování. V tomto kontextu by ale čtenář očekával výraznější zapojení autorčiných informátorů do její výkladové linie. Opět se můžeme ptát, proč autorka příliš nevyužívá výpovědí svých informátorů, kterých bylo více než sto? Tak bychom se mohli dozvědět více o „socializaci na sůqu ovlivněné počasím a ročním obdobím“ (s. 76) nebo proč není v Sýrii příliš rozvinutý marketing (s. 79) atd. Některá konstatování působí příliš zjednodušeně, resp. jako poněkud banální klišé – např.: „Nesmíme zapomínat na všudypřítomnou arabskou pohostinnost“ (s. 77). Jak ji můžeme charakterizovat? Liší se nějak „arabská“ pohostinnost kupříkladu od „moravské“, „slovenské“, „albánské“, „gruzínské“ či jiné?

Další (9. kapitola) – *Klasifikace zboží a řemesel na sůqu v Damašku* (s. 80-91) – je opět příliš popisná. Zajímavě se sice jeví identifikace dvou druhů zboží – *tudždžári* vs. *baladí* (s. 80) – ovšem chybí další tázání: Kdy, jak a za jakým účelem dochází k záměně obou druhů zboží? U grafu 6 (s. 81) není uveden zdroj. Až příliš žurnalisticky vyznívá věta: „... Opravdovým zážitkem je návštěva části sůqu se svatebními šaty, čelenkami a dalšími nezbytnými doplňky...“ (s. 82). V podkapitolce *Látky a tkaniny* (s. 83) je kratičká zmínka o jednom z informátorů Táreqovi. Jde pouze o jeho stručný popis, nikoli o bližší využití jeho výpovědí, které by poskytly hlubší vhled do sociálního života *aghabání* a jiných textilií. Totéž lze říci u další podkapitolky – *Kožené výrobky* (s. 84) – pod níž opět najdeme krátký medailonek informátora Abú Wissáma, ale jen jeho kratičkou výpověď bez vlastní úvahy a interpretace této výpovědi. Jako pouze naznačené se jeví také další teze a konstatování – například o snaze oživit produkci skla (s. 85) – jaké to může mít důsledky? Nebo: „... Pro svět Orientu je zlato zárukou zajištěné budoucnosti...“ (s. 87). Na základě čeho se to usuzuje? Může být vůbec budoucnost nějak zajištěná? Co znamená spojení „orientální zlato“? (s. 87). Proč jsou ručně připravované parfémy typické pro Damašek? (s. 88-89). Jinde v „Orientu“ je to jinak? Podobně enumerativní pasáže se týkají potravin a pochutin (s. 89) nebo módních padělků (s. 89-90) atd.

Jako solidně zpracovaná se zdá být následující 10. kapitola – *Obchodní a finanční aktivity na bázáru* (s. 92-103). Zde již nalézáme určitou analýzu ekonomické výměny na bázáru a vysvětlení expanze centrálního damašského sůqu na lokální a zahraniční trhy. Škoda jen, že zde chybí graf vztahující se k mobilitě různých osob ze sůqu (prostředníků, překupníků, nosičů atd.). Také informace o pašování (s. 103) jsou příliš stručné.

Následuje ovšem velekratičká kapitolka (pouhé dvě stránky) o zisku a daních na bázáru. Jistě by stálo za hlubší úvahu opřenou o výpovědi informátorů, proč jsou daně v rozporu s islámem.

V dalších kapitolách (12.-16., s. 106-153) jsou opět střídány slušnější pasáže se slabšími, přičemž se znovu musím opakovat: řada pojmů a tezí není více reflektována (např. koncept *džiwáru* jako všeobecného postoje k životu na tržišti se jeví jako poměrně klíčový, přesto je mu věnováno pouze několik řádků). Při konstatování idealizace islámského města některými orientalisty (s. 135) mně opět chybí Saidova kritická reflexe orientalismu, zmínka o bázárovém „melting potu“ (s. 149) je zajímavá, ale příliš stručná. Podobně nereflektující a popisná je teze o bázáru jako svébytném hospodářském a finančním centru (s. 152) atd.

V kapitole *Srovnání bázáru a shopping mallu* (s. 161-167) autorka píše o bázáru jako národní hrdosti Syřanů (s. 166-167). Naskýtá se otázka, je-li to jinak například u Maročanů, Tunisánů aj. národů, u nichž súqy mají podobnou sociální funkci. Opět zde ale chybí výpovědi aktérů – například těch, kteří chodí na bázár i na mall apod.

V kapitole *Migranti a tržiště v Dubaji* (s. 168-176) se místo správného etnonyma Balúčové používá nesprávného Balúkové (jde původně o obyvatele pákistánské provincie Balúčistán) – s. 175. Medailonky některých respondentů nejsou opět ožívovány přímými výpověďmi.

V *Závěru* (s. 177-183) se doktorandka dopouští další zbytečné generalizace působící klišovitě, když píše o nadměrném sklonu Arabů k přehánění a vychloubačnosti (s. 181).

Celkově působí celá práce rozpačitým dojmem. Je za ní ovšem spousta práce a úsilí jak při provádění vlastního výzkumu, tak při jeho převedení do písemné podoby a prostudování velkého množství literatury. Je evidentní, že autorka prostředí důvěrně zná, což ještě podtrhuje velmi dobrá znalost arabštiny a reálií arabského světa. Je nicméně diskutabilní, do jaké míry se jí to povedlo ukázat v předkládané disertační práci. Tu přes řadu výhrad, ať již závažnějších nebo drobnějších, **doporučuji k obhajobě**. Pokud by ovšem autorka uvažovala o knižním vydání, doporučuji její výraznou redukci a přepracování zejména v tom, na co jsem ve svém posudku celou dobu poukazoval: mnohem důraznější zapojení výpovědí informátorů, jejich preciznější analýzu a interpretaci a systematictější práci s teoretickými koncepty a jejich propojení s empirickými pasážemi.

V Květnici, 25. 8. 2015.

Marek Halbich, Ph.D.